

VOORSTELLING VAN HET GRIEKSE FONDS VAN EEN UITGEVERIJ: STYX PUBLICATIONS

Styx Publications is een uitgeverij uit Groningen, die sinds 1989 vertalingen van en studies over Griekse literatuur publiceert, en sinds vorig jaar ook het tijdschrift *Lychnari*. Het opzet van de uitgevers is "mooi verzorgde uitgaven te brengen, die, ondanks een bescheiden oplage, toch betaalbaar zouden zijn". Ze blijken daar, zo oordelen onze recensenten, met succes in te slagen. Omdat de reeks vooral in Vlaanderen nog minder bekend schijnt te zijn, willen we deze onderneming hier in haar globaliteit voorstellen.

Het eerste initiatief in verband met Griekse literatuur was de reeks **Obolos**, die tweetalige uitgaven brengt van Griekse poëzie, evenwichtig gespreid over drie periodes: Oudheid, Byzantijnse en Middellgriekse periode, en moderne tijd. Elke uitgave is voorzien van een inleiding over de auteur en zijn oeuvre, en van verklarende noten. Deze reeks staat onder de redactie van drie Groninger hellenisten: Willem J. Aerts (Middel- en Nieuwgrieks), Hero Hokwerda (Nieuwgrieks) en Henk Schoonhoven (Oudgrieks). De eerste publicaties dankten hun ontstaan aan vertaalwerkgroepen binnen de Rijksuniversiteit Groningen. In *Tetradio 2* kon u reeds een bespreking vinden van *Obolos VII: Het hoofd van de Dichter en andere gedichten*, van Miltos Sachtouris; in die bespreking gaf Daniel Knecht ook een interpretatie van de namen van de reeks en van de uitgeverij. In dit nummer gaan we terug in de tijd en worden de voorgaande *oboloi* voorgesteld; enkel van *Obolos I* vindt u nog geen bespreking: W.J. Aerts' vertaling van Yannis Ritsos' *De Jonkvrouw van de Wingerden* (1989, ISBN 90 72371 04 6, xi en 64 blz., fl. 29,50) komt volgend jaar aan bod in deze rubriek, hopelijk samen met nieuwe volumes.

Een jaar na de *Obolos*-reeks werd ook begonnen met een reeks van (éentalige) proza-uitgaven uit het Griekse taalgebied, met de nadruk op het Nieuwgrieks. Deze reeks staat onder de redactie van Hero Hokwerda. Tenslotte zijn er ook enkele studies uitgegeven.

Het adres van *Styx Publications* is Postbus 1344, 9701 BH Groningen. Bestellen kan via "de betere boekhandel" (b.v. het Gentse Poëziecentrum).

OBOLOS: GRIEKSE POËZIE IN VERTALING

Romanós de Melode, Vier Byzantijnse hymnen en de Akáthistoshymne. Vertaling W.J. Aerts, H. Hokwerda en H. Schoonhoven. (Obolos II) 1990. XV en 139 blz. ISBN 90 72371 10 0 fl. 36.00

Misschien wel de origineelste Byzantijnse bijdrage aan de Griekse poëzie is het *kontáktion*. Het *kontáktion* is, eerder nog dan als een "hymne", te omschrijven als een poëtische, gezongen homilie: dikwijls vertrekt de dichter van een bijbeltekst, die geparafraseerd wordt en aanleiding is tot lyrische of moraliserende bespiegelingen. Het *kontáktion* heeft een specifieke vorm: na een prooimion of inleidingsstrofe volgen een - soms groot - aantal strofen die allemaal eenzelfde metrische vorm hebben, gebaseerd op het intensiteitsaccent (dus niet op de prosodie zoals in de antieke Griekse poëzie). Vaak vormen de beginletters van de strofen een akrostichon. De bijhorende muziek is verloren gegaan. Wellicht is het *kontáktion* de orthodoxe liturgische poëzie binnengedrongen onder Syrische invloed. Hoogtepunt van het *kontáktion* is te situeren in de zesde - zevende eeuw; daarna werd het verdrongen door de kanon, maar dat is een ander verhaal. Dé belangrijkste dichter-componist van *kontákia* is Romanós "de Melode" (hymnenzan-

ger)" (ca.490 - ca.560). Over hem is niet zoveel geweten: hij zou uit Syrië afkomstig geweest zijn, en werkte in Konstantinopel. De enkele tientallen kontakia die van hem bewaard zijn, leren hem kennen als een begenadigd en geïnspireerd dichter.

Uit dit relatief weinig bekende poëtische genre hebben de vertalers, allen hellenisten van de Rijksuniversiteit Groningen (én de drie redacteurs van Obolos), een mooie en representatieve selectie gemaakt: één oudtestamenteel thema (*Hymne op Noach*), twee nieuwtestamentische (*Kersthymne* en *Hymne op de Verrijzenis*), en één actueel onderwerp (*Aardbevingen en Branden*, naar aanleiding van de Nika-opstand in 532). De *Akathistohymne* ("staande gezongen") is een geval apart: deze hymne voor de Moeder Gods is het bekendste en wellicht ook het mooiste kontakion dat we kennen, met een tegelijk retorische en ongekunstelde stijl, en een onopvallend complexe structuur. Het is onzeker of het van Romanos is: Aerts vindt het onwaarschijnlijk.

Deze uitgave bevat een heldere inleiding van Aerts, waarin tot mijn verwondering geen melding gemaakt wordt van de briljante Nederlandse vertaling van de Akathistohymne door Oda Swagemakers (er wordt wél verwezen naar Franse, Engelse en Italiaanse vertalingen). De tekst wordt gevolgd door een notenapparaat dat wel erg summier is (bijna uitsluitend bijbelreferenties); bij de Akathistos zijn er zelfs geen. De Griekse tekst (waarin enkele storende foutjes, b.v. p.70 σῆς voor τῆς) bevat ook enkele eigen, weloverwogen conjecturen (pp.58 en 84).

De vertaling is het produkt van een vertaalcollege aan de RuG (Groningen!). Nu hebben de vertalers het zichzelf niet gemakkelijk gemaakt door voorop te stellen dat "ten minste een poging moest worden gedaan het metrisch stramien van Romanos zoveel mogelijk intact te laten" (p.XIV). Het is immers aertsmoeilijk zowel een vergelijkbaar metrisch schema te behouden als de inhoud correct weer te geven (niets méér én niets minder dan het Grieks) én ook nog een vlotte Nederlandse tekst af te leveren, die de natuurlijkheid van het Grieks evenaart. (Dan zwijgen we nog over de talrijke stijlfiguren of het akrostichon). De vertalers wijzen hier ook op, en hebben zich "in ruime mate vrijheden veroorloofd". Het gevolg is echter dat nu eens de inhoud erg vrij wordt weergegeven (vooral in hymnen 2 en 3), dan weer de Nederlandse constructie stroef klinkt ("Gij hebt zelf genade mij verleend, en waardigheid / aan dit, mijn tent, en ook aan mij" p.35; "Heel de stad en haar burgers, schenk redding hun, Alwijze, Almachtige" p.105). De winst die daartegenover staat is beperkt: het metrisch schema van een kontakion is zo complex dat het je bij gewone lectuur simpelweg ontgaat; slechts wanneer de vertaling op muziek zou gezet worden (zoals met Oda Swagemakers' versie van de Akathistos is gebeurd door het Gospodi-kwartet), zou blijken dat de strofen - meestal - eenzelfde ritmisch en syllabisch patroon vertonen.

Afgezien van de bewuste vrijheden is de vertaling betrouwbaar, op enkele foutjes na (p.13 "in ongelooft" lees: "in geloof"; p.93 "dus beveelt Hij vaak wolken niet te druppen / maar met vele stortbuien ons te bedelven" <allusie op de zondvloed?> lees: "dus beveelt Hij vaak wolken absoluut geen / regendruppels meer te schenken" <wellicht allusie op IKon.17>).

Het was een gelukkig idee van de uitgevers deze mooie keuze van een groot Byzantijns dichter voor het Nederlandstalig publiek toegankelijk te maken; het is de eerste zo ruime selectie in ons taalgebied.

Kristoffel DEMOEN

Euripides, *Ion, Spel van vergissingen*. IQN. Vertaling Ben Hijmans. (Obolos III) 1991. XIII en 65 blz.
ISBN 90 72371 36 X fl. 36

Filhellenen hebben het niet onder de markt, in deze slotjaren van de 20ste eeuw. De studie van het oud-Grieks in het middelbaar onderwijs dreigt, steeds meer, een verloren zaak te worden. Er zijn nochtans enkele lichtpunten, de laatste jaren, die lijken te wijzen op een nieuwe aanzet, en dus, wie weet, een nieuwe toekomst. Initiatieven worden genomen, zowel in Vlaanderen als bij onze Noorderburen, die als gemeenschappelijk kenmerk hebben dat bij de studie van de Helleense cultuur en literatuur wordt afgestapt van de kanonieke schema's en periodes van de "klassieke filologie". De aandacht gaat nu naar de "continuïteit" van die Griekse literatuur, van Homeros tot op de dag van vandaag. Het Gentse Griekenlandcentrum heeft aan deze "*Kehre*" zijn oprichting te danken. De voorliggende vertaling, van de hand van Ben Hijmans, heeft zijn ontstaan te danken aan de viering van het emeritaat van de hoogleraar Klassiek Grieks, Prof. S.L.Radt (wiens vertaling van Pindaros' *Oden* ook in deze reeks is opgenomen, zie verderop). Bij die gelegenheid werd de *Ion* opgevoerd door studenten van de Letteren van de Groningse universiteit. De muziek voor de koorliederen werd gekomponeed door Prof. W.J.Aerts. Het is allicht aan deze praktische kontekst dat de vertaling haar vlotte leesbaarheid, en allicht ook (betrekkelijk?) vlotte speelbaarheid te danken heeft. De vrijheid die daartoe soms nodig was (bv. in de openingsverzen), blijft aanvaardbaar, bij de konfrontatie met de Griekse tekst. De korte inleiding (waarvan de bladzijden, vreemd genoeg, niet genummerd zijn) is, in haar beknoptheid, verhelderend. Achteraan vindt de lezer(es) een lijstje met (heel summiere) noten en een namenlijst. Een kort literatuurlijstje voor wie wat nader wil kennismaken met het oeuvre van Euripides en/of de Griekse tragedie in het algemeen, had niet misstaan. De materiële verzorging van de deeltjes in deze reeks laat niets te wensen over. Aanbevolen!

Herman DE LEY

Kostas Montis, *Brieven aan Moeder* (ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ). Vertaling en inleiding Hero Hokwerda. (Obolos IV) 1991. XVI en 140 blz.
ISBN 90 72371 35 6 fl. 39,50

Hero Hokwerda heeft in 1987 een vertaling van een keuze uit de korte gedichten van de grote Cypriotische dichter Kóstas Móntis (geb. 1914) gepubliceerd (*Kostas Montis, Momenten*, keuze, vertaling en nawoord Hero Hokwerda). Thans verschijnt, opnieuw van zijn hand, een vertaling van de in 1965, 1972 en 1980/87 uitgegeven *Brieven aan Moeder*, drie cycli onderverdeeld in resp. 13, 25 en 8 gedichten van ongelijke lengte (een tiental regels tot vijf bladzijden). De reden waarom hij aan deze bundels de vorm van een tot de Moeder gerichte briefmonoloog heeft gegeven verwoordt Móntis in een citaat dat ik uit de inleiding geplukt heb, zelf aldus: "De vrouwenfiguur treedt vooral in mijn poëzie op omdat ik geloof dat God met de moeder praat en niet met ons. De moeder vertegenwoordigt Hem op aarde. En tot haar neem ik dikwijls mijn toevlucht om te biechten. Dat is ongeveer wat in de drie Brieven aan moeder is gebeurd: een biecht, de profundis, aan de

moeder om haar al mijn ervaringen uit het leven te vertellen. Om haar mijn wanhoop en pessimisme voor te leggen, zoals ik vroeger, als klein kind, in haar armen kroop om haar mijn verdriet te vertellen." (lees ook de prachtige evocatie van de band met de moeder in gedicht 22 van Brief 2).

De thematiek van M^ontis' Brieven is op de eerste plaats die van het menselijk falen, dat min of meer lucide kan worden geconstateerd, maar nooit kan worden verholpen. De onmogelijkheid van verandering is het onderwerp van het eerste gedicht van de eerste Brief: de tocht van Ithaca naar Troje (men denkt aan Odysseus) is onmogelijk omdat Ithaca en Troje hetzelfde zijn. Sommige lezers hebben hier natuurlijk een literaire hommage herkend: diezelfde thematiek vindt men terug in wat waarschijnlijk het beroemdste gedicht van Kaváfis is, nl. Ἡ πόλις; terzelfder tijd is het ook de negatie van een ander Kaváfis-gedicht, Ἰθάκη, "Ithaca dat je de mooie reis geschonken heeft".

De evocatie van het menselijk tekort neemt de meest verscheiden vormen aan: de mens heeft de onschuld van de kinderjaren en zijn band met de natuur verloren, hij voelt zich omringd door een stervende wereld waarvan de desintegratie een weerspiegeling is van de desintegratie van het eigen ik, of hij ontvlucht zijn verantwoordelijkheden en schuift de schuld voor al wat misgaat op de cynische manipulaties van een groep die alleen maar als "ze" wordt aangeduid, maar waarachter men o.m. de "autoriteit" (in de Kafkaïaanse zin) kan vermoeden. Die zachte tyrannie van "ze" wordt misschien wel het knapst opgeroepen in 2, 15, waarvan ik hier het slot citeer (let op de herhalingen of bijna-herhalingen: dit is een typisch M^ontis-procédé dat hij in zo goed als alle gedichten hanteert en dat in zijn meer uitgewerkte vorm obsederende litanieën doet ontstaan, die de pessimistische visie nog scherper laten uitkomen):

*En nu staan we vanaf de straat naar hen te kijken
en nu staan we te kijken naar hen achter het hoge verlichte raam
hoe ze namens ons onderhandelen zonder ons iets te vragen,
en nu staan we vanaf de straat naar hen te kijken
hoe ze namens ons feliciteren zonder ons iets te vragen,
hoe ze namens ons condoleren, hoe ze namens ons incasseren,
hoe ze namens ons uitbetalen,
hoe ze namens ons leven,
en hoe er voor ons niet één 'namens hen' overschoot
en hoe er voor ons
niet één piezelig 'namens hen' voor de vorm overschoot
behalve alleen het onbeduidende geval van de 'heldendaden'
dat ze door de vingers zagen
en genadiglijk lieten passeren.*

De ironie hier is prachtig: dat de Staat (gemakshalve interpreteer ik "ze" maar zo) alles in onze plaats doet, terwijl wij alleen maar voor hem kunnen sneuvelen is een schitterende karakterisering van de autoritaire staat (en, want waarom zouden wij ons illusies maken, van de staat tout court, democratie of niet), maar ironie is natuurlijk niet meer dan het inefficiënte wapen van de verslagenen. Het volgende gedicht (2, 16) behandelt een verwant thema, maar daar is de uitwerking compleet anders: we krijgen er een surrealistisch verhaal in verzen met een absurde pointe.

Maar de schuld voor het falen ligt eerst en vooral bij het ik zelf: het thema is in de Brieven alomtegenwoordig, maar het sterkst klinkt het door in de gedichten 5-8 van de tweede Brief. In 5 spreekt de dichter spottend over zijn "koppie" (μυαλουδάκι) en over

zijn hart; het feit dat ze als bijna van hemzelf losstaande entiteiten worden opgevoerd maakt de zelfhoon alleen maar ondragelijker; ik citeer een stuk over het hart:

*Onder ons gezegd, moeder, heb ik het er dikwijls op betrapt dat het liegt,
heb ik het er dikwijls op betrapt dat het hapert,
dat het weifelt bij de heffing,
dat het dicteert en niet uitvoert,
dat het het verzadigingspunt heeft bereikt,
dat het zegt er kan niemand meer bij,
dat het zegt er kan geen mier meer bij,
dat het zegt er kan geen pijn meer bij,
dat het met instorting dreigt.
Maar wat wil dat zeggen 'er kan niemand meer bij'?
Waar moeten de overigen dan heen?
Maar wat wil dat zeggen 'er kan geen pijn meer bij'?
Wie zal dan de overige pijn dragen?
Weet het dan niet dat als één mens buiten blijft
alle mensen buiten blijven,
weet het dan niet dat als één piezeltje pijn buiten blijft
alle pijn buiten blijft?
En mij hoeft het niet met instorting te dreigen.
In dat geval mag het om mijn part instorten,
mag het om mijn part duizend maal instorten.*

De poëzie van Móntis heeft natuurlijk nog andere thema's dan die van het menselijk falen. De schrijver van de Brieven is geen navelstaarder die alleen in zijn eigen diepste zieleroerselen geïnteresseerd is: uit de hierboven geciteerde tirade tegen het verschrompelende hart blijkt bvb. een diepe behoefte om mee te leven met de anderen – de vloed nieuwsberichten die de media ons dagelijks door de strot rammen maakt trouwens dat we niet anders kunnen (cf. 2, 4: Jan Palachs zelfverbranding kleurt de lotsbestemming van de Cypriotische jeugd). Ik zal me hier beperken tot Móntis' innige band met Cyprus. Het eiland is regelmatig aanwezig in de Brieven met landschapsevocaties en korte geografische aanduidingen, en ook zijn bewogen geschiedenis wordt opgeroepen. In de eerste Brief zijn er enkel verwijzingen naar het verre verleden (de heerschappij van de Lusignans, zelfs de neolithische nederzettingen), maar in de tweede Brief wordt al op een paar episodes van de onafhankelijkheidsoorlog tegen de Engelsen (1955-1959) gezinspeeld: die allusies blijven nochtans vaag. In de derde Brief echter staat de Turkse inval van 1974 en de bezetting van 40 procent van het eiland centraal: de Turken worden expliciet vermeld (wat in de tweede brief niet gebeurt met de Engelsen), het Griekse moederland wordt van ver raad beschuldigd en de "Internationale Organisatie" van laffe besluiteloosheid: het komt vaak tot bittere tirades: uit het gedicht over het uitblijven van de Griekse steun citeer ik de honende verontschuldiging van Griekenland: u zult merken dat Móntis ook in die "geëngageerde" stukken een begenadigd dichter blijft:

*Griekenland had, zei het, wel wat anders te doen,
Griekenland had, zei het, nog wat te vieren,
nog wat feesten af te werken,
en we lagen Griekenland ook wel wat te ver uit de buurt, zei het,
het speet Griekenland zeer, maar het kwam Griekenland erg slecht uit,
het speet Griekenland oprecht,*

*het speet Griekenland werkelijk oprecht.
 En onze schoolmeesters bogen beschaamd het hoofd
 en de leerboeken bogen beschaamd het hoofd
 en onze schoolmeesters sidderen nu
 en de leerboeken sidderen nu
 hoe dicht ze het hoofdstuk Thermopylae en het hoofdstuk Salamis naderen...*

De citaten op zich laten al aanvoelen hoe knap de vertaling van Hero Hokwerda is: wie ze met de Griekse tekst op de linkerbladzijden vergelijkt kan alleen maar méér bewondering koesteren: het is ongelofelijk hoe weinig van Móntis' poëtische zeggingswijze bij de omzetting in het Nederlands verloren is gegaan. Eén opmerking: de slotregel van 1, 12 (ἕνα ἀνεμοειδὲς ὑπόλειπο ἀποστᾶξεως) vertaalt H. met "een andersoortig residu" i.p.v. "een vluchtig residu": is er hier een auteursvariant ἀλλοειδὲς in het spel? En nu ik toch aan het vitten ben: in de eerste Brief lijkt het vierde gedicht niet te bestaan, maar het zal, vermoed ik, wel beginnen bovenaan pp. 8 en 9. En ik heb een hekel aan "yellen".

Daniel KNECHT

**Pindarus, *Oden*. Ὀδαί. Uitgelezen, vertaald en toegelicht door S.L. Radt. (Obolos V) 1992. XVI en 65 blz.
 ISBN 90 72371 47 X fl. 30,50**

Dit deel met *Oden* van Pindaros is van de hand van de Groningse emeritus hoogleraar S.L. Radt. De titel mag hier niet in de enge zin van *Epinikia* worden begrepen, want behalve de 3de *Olumpische*, de 1ste *Puthische* en de 1ste, 9de en 10de *Nemetsche* ode, heeft prof. Radt in zijn bloemlezing ook zes fragmenten uit het overige dichtwerk opgenomen, t.w. fr. 52 k (paiaan 9), vv. 1-21; 108; 110; 123; 232; 233.

In de *Inleiding* (pp. VII-XVI) vindt de lezer niet alleen alle essentiële gegevens over Pindaros' leven en over het voortbestaan van zijn grote faam doorheen de eeuwen, maar meteen ook een boeiende literaire karakterisering van het oeuvre van de Thebaanse dichter: Pindaros' kunst staat in dienst van de hoge taak die hij zich heeft gesteld: de verheerlijking van het grote, stralende en voortreffelijke, waaraan hij ... steeds is blijven geloven (p. XV); zij bereikt haar doel dankzij een uitermate verfijnd, geraffineerd vakmanschap, dat op een lange traditie berust (*ibid.*) en dat tevens het hoogtepunt van de Griekse koorlyriek betekent.

De vertaling is gebaseerd op de beste thans gebruikte Pindarosuitgave, nl. die van B. Snell en H. Maehler in de *Bibliotheca Teubneriana*. De tekst van deze editie is naast de Nederlandse weergave ongewijzigd afgedrukt, behalve N.9,17 s., waar de door de manuscripten overgeleverde lacune wordt aangevuld met de lezing van P. Von der Mühl: μέγιστοι' καί ποτε | <πλεῖστον> ἔς ...

Volgens een bewering op het omslag van de door prof. Radt verzorgde publikatie bestond er tot dusver nog geen Nederlandse uitgave van gedichten van Pindaros. Daarbij wordt uit het oog verloren dat bv. de Vlaming J. de Haes reeds in 1945 een metrische weergave van de *Puthische Oden* in het licht gaf (*Helios*-reeks, uitg. De Kinkhoren, Brugge-Brussel). Dit neemt echter niet weg dat ook de thans verschenen vertaling grote verdiensten heeft. Prof. Radt (die zelf op p. VIII alleen maar stelt dat er in Nederland ... geen enkele

volledige vertaling van onze dichter bestaat) heeft met recht en reden gekozen voor een prozavertaling die zo letterlijk mogelijk probeert te zijn. Zijn Nederlandse tekst volgt die van Pindaros op de voet en slaagt erin, door zijn grote getrouwheid aan het origineel, de lezer een duidelijke indruk te geven van de stijl van deze dichter die de dingen zegt op een ongewoon krachtige, frapperende, eigenzinnige manier, die soms tot overladenheid of raadselachtigheid kan leiden (p. XIII). Ook aan wie via een Nederlandse vertaling tracht door te dringen tot de precieze constructie en de juiste inhoud van de oorspronkelijke Griekse tekst, kan deze prozavertaling aanzienlijke diensten bewijzen. Niettemin dient vermeld dat enkele (zeldzame) uitdrukkingen van prof. Radt een raadselachtigheid vertonen die door Pindaros niet is gewild; zo komen de *diepgeplooiden Muzen* van P.1,12 (βαθυκόλπων ... Μοισᾶν) niet even ondubbelzinnig over als de *diepgegorde Leda* van O.3,35 (βαθυζώνοιο ... Λήδας), en zal de *schepenkermende overmoed* van P.1,72 (ναυσίστονον ὑβριν) niet door ieders taalgevoel even vlot worden aanvaard of zelfs begrepen.

In verband met een nauwkeurige interpretatie van Pindaros' verzen speelt uiteraard ook de *Toelichting* (pp. 51-65) een belangrijke rol. Achtergronden, algemene gedachtengang, mythologische feiten en andere inhoudelijke details worden hier op een uitstekende wijze verklaard. Gezien de grote zorg van prof. Radt voor een exact begrip van de originele tekst, zou men kunnen verwachten dat ook enige taalkundige of tekstkritische commentaar zou worden geboden. Wij denken daarbij in het bijzonder aan plaatsen waar de overgeleverde Griekse lezing van cruces of andere kritische tekens wordt voorzien (e.g. N.1,52; N.9,17 s.; N.10,41 s.; 84; fr. 123,9). Dergelijke aantekeningen lagen echter allicht buiten de oorspronkelijke bedoelingen van de *Obolos*-reeks. Wat wel gemakkelijk te realiseren was, is een grotere eenvormigheid in de transcriptie van de Griekse eigennamen: wij ontmoeten nu inderdaad, naast een *Theroon van Agrigentum* (e.g. p. VII), een *Phalaris ... van ... Akragas* (p. 56); naast de Arkadische stad *Kleitoor* (p. 39), niet alleen de koningszoon *Kastor* (pp. 39, 63 s.) maar ook nog een stad *Kleitior* (p. 63), enz.

De aantrekkelijkheid van het boekje van prof. Radt wordt nog verhoogd door de aanwezigheid van een zestal afbeeldingen (foto's van vazen, een beeld, een hedendaags landschap), die elk een passende illustratie vormen bij een specifiek detail uit de inleiding of uit één van de vijf vertaalde *epinikia*. Het werkje is bovendien ook typografisch zeer verzorgd: te signaleren is alleen het feit dat in de Griekse tekst tot driemaal toe ὦς is afgedrukt waar ὦς is bedoeld (N.10,79; 89; fr. 123.10).

Ludo DE LANNOY

Pseudo-Homerus, Kikkermuizenoorlog en Theodoros Prodromos, Katmuizenoorlog.

Vertaling W.J. Aerts. (*Obolos VI*) 1992. XIX en 62 blz.

ISBN 90 72371 57 7 fl. 30,50

De Homerische epen en de Attische tragedies zijn wellicht de meest indrukwekkende monumenten van de antiek-Griekse literatuur, en stonden ook in de Oudheid zelf in hoog aanzien. Maar toch niet onaantastbaar hoog: beide genres zijn geparodieerd, en niet alleen in de komedie of bij Loukianos. In dit nummer van *Obolos* zijn twee pastiches gebundeld die inhoudelijk en qua opzet verwant zijn, zoals de titels al aangeven.

De *Kikkermuizenoorlog* (Βατραχομουσομαχία) is een "heldendicht" in dactylische hexameters, waarin inhoud, taal en stijl van de *Ilias* geparodieerd worden. Het werkje (ca. 300 verzen) is op naam van Homeros overgeleverd, maar is zeker van latere datum: traditioneel situeert men het in de vijfde-vierde eeuw v.C., maar Aerts argumenteert, zoals reeds Ahlborn, overtuigend voor de tweede-eerste eeuw (aan zijn argumenten - en in zijn noten - zou kunnen toegevoegd worden dat v.3 duidelijk de proloog van Kallimachos' Αἴτια citeert). In dit "verhaaltje voor de kinderkamer" (p.XI) leveren kikkers en muizen een Homerische strijd, die afgebroken wordt door de kreeften, door Zeus gezonden. De *Kikkermuizenoorlog* is altijd populair geweest, en is ook in het Nederlands meermaals vertaald (in '91 verscheen ook bij Ambo een vertaling, van J.H. Hemelrijk).

Die populariteit blijkt ook uit de inspiratie die het werkje geleverd heeft voor de *Katmuizenoorlog* van de Byzantijnse veelschrijver Theodoros Prodromos (twaalfde eeuw). Deze nieuwe muizenoorlog, nu tegen de kat, (er wordt duidelijk verwezen naar de vorige strijd tegen de kikkers) is bij Theodoros stof voor een pseudo-tragedie, in bijna 400 jambische trimeters. Niet alleen het metrum van het genre wordt overgenomen, er zijn ook een koor, bodeberichten, stichomythieën, een verrassende ontknoping met een *machina ex deo* (zo treffend Aerts p.XV), en een opeenstapeling van clichés à la ἄ ἄ παπαῖ, παῖ παῖ, παπαῖ παῖ πολλακίς (v.323). Wellicht bevat de tekst een politieke dubbele bodem, maar de precieze aanleiding ontsnapt ons.

Aerts bezorgt hier de eerste Nederlandse vertaling van de *Katmuizenoorlog*, en de beste van de *Kikkermuizenoorlog*. Beide vertalingen behouden het metrum van het origineel, en in dit geval vind ik dat een goede keuze: de hexameters resp. trimeters lopen soepel en versterken tegelijk het parodiërend effect. Bovendien weet de auteur ook in het Nederlands woordspelingen in te lassen en verschillende stijlregisters te bespelen. Ter illustratie het begin van de strijd uit de *Kikkermuizenoorlog* (vv.199-208).

Toen verschenen er muggen met grote bazuinen bij zich:

schetterden tetteretet de gruw'lijke tune van de oorlog.

Zeus, Kronos' zoon, zond ten teken des krijgs van de hemel de donder!

't Eerst trof de kikker Kwaakluid muis Likdapper hard met een speerworp

recht in zijn buik bij de lever - hij stond net vóór in de linies -;

voorover viel hij neer, en besmeurde zijn zachte haartjes;

't gaf, toen hij viel, een dreun en zijn wapens kletterden op hem.

Holkruiper echter daarna trof Moddermans raak met de lanspunt,

plante hem recht in de borst de stevige speer; toen hij neerviel

greep hem het duister des doods en zijn ziel vlood heen uit zijn lichaam.

De inleiding van deze uitgave is beknopt maar instructief, en we krijgen er als extraatje een ook al knappe vertaling van Theodoros' gedicht *Aan de ziekte*. De noten zijn vrij talrijk en vooral filologisch: ze verklaren realia en allusies, en wijzen op de (klassieke en postklassieke) inspiratiebronnen van de beide auteurs. Misschien ten overvloede: ik vind dit boekje een aanrader voor Homeros- en Euripideslezers met gevoel voor humor.

Kristoffel DEMOEN

GRIEKS PROZA IN VERTALING

ATHOS. Een reisverslag van Yórgos Theotokás. Vertaling: Hero Hokwerda. 1990. VIII en 63 blz.

ISBN 90 72371 11 9 .fl. 29,50

Dit boekje is de vertaling van het verslag van de reis die de Griekse schrijver G. Theotokás in 1960 ondernam naar Athos; in de originele versie maakte het deel uit van een groter geheel, nl. Ταξίδι στὴ Μέση Ἀνατολή καὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος, verschenen in 1961. Zoals de vertaler, H. Hokwerda, aanstipt in een woord vooraf "Over de auteur", was Theotokás van huis uit een kosmopoliet en "volbloed Europeaan", een van de eerste Griekse *intellectuelen*, die zich echter tijdens en na de tweede W.O. ging bezinnen op de eigen Griekse waarden. Precies deze confrontatie tussen de (West-) Europese en de Orthodoxe waarden binnen één en dezelfde persoon vormt de motivatie voor deze vertaling.

Deze Griekse auteur krijgt, o.a. dank zij zijn hoge relaties, op korte tijd zowat alle deuren open, en kan zich zo een vrij volledig beeld opmaken van de kunstschaten van de Athos, en de lezer met hem, dank zij de enthousiaste beschrijving die hij ervan geeft. Theotokás is erg gevoelig voor hun esthetische werking: het is niet omdat ze allemaal door God geïnspireerd zijn dat ze allemaal even aangrijpend zouden zijn. Zo verfoeit hij duidelijk de "zoetelijke Russisch-Italiaanse stijl van de decadentie die de Orthodoxe schilderkunst in de negentiende eeuw beheerst en roemloos tot in de 20^e wordt voortgezet", en die in de plaats komt van de "Byzantijnse artistieke traditie". Maar het is hem om meer te doen dan enkel deze overrompelende *esthetische* waarde, die ook voor de niet wezenlijk religieus geïnteresseerde kunstminnaar toegankelijk is. Tot drie maal toe stelt hij met veel nadruk dat zijn belangstelling niet enkel historisch en esthetisch, en evenmin zuiver theoretisch is. "Wij voelen dat achter de kunstenaars nog een hele keizerlijke wereld vibreert, die hen steunt en verhoogt, met onpeilbare diepten en zeer wijde horizons, verenigd door de kracht van het geloof en geïnspireerd door de vlam daarvan". Voortdurend probeert deze Griekse intellectueel, met zijn Europese, rationalistische achtergrond, de monniken aan de praat te krijgen over deze "diepten", omdat hij die, net als zijn Europese, rationalistische lezer, tóch zou willen peilen.

Maar deze gesprekken mislukken telkens weer. Vader Avakoúm, Vader Yerásimos, Vader Theóklitos, ze raken allemaal achterdochtig en geïrriteerd van zodra er vragen worden gesteld naar "het ongeschapen licht" en andere mystieke ervaringen. "Dringt u niet aan méér te weten te komen". Zo is dit verslag ontgoochelend in die zin, dat de lezer niet meer te weten komt dan wanneer hij zelf deze vragen had gesteld. Ondanks zijn nationaliteit en zijn orthodoxe opvoeding komt Theotokás geen stap verder. Hij botst op een "absolute onverzoenlijkheid ten opzichte van de buitenwereld", een gesloten geestelijke wereld.

Toch stelt dit alles Theotokás niet echt teleur: hij is er immers van overtuigd dat deze monniken een opvatting uitdrukken "zonder welke het geestelijk beeld van het Grieks-Orthodoxe monnikendom niet compleet zou zijn: de opvatting van het harde dogma, dat op wijsheid en dialectische passie gebaseerd is en dat, tegenover de wenteling der eeuwen en samenlevingen, de kracht van zijn onbuigzaamheid stelt". Voor Theotokás is de Heilige Berg de "metafysische voorhoede van de Orthodoxie", zonder welke de Kerk als instelling geen zin zou hebben.

Met deze intieme overtuiging komen we, ondanks zijn - wat al te - expliciete ontkenning, m. i. toch terecht bij "mijzelf en mijn persoonlijke problemen" nl. bij het ongebreidelde doemdenken van de auteur, dat zijn wortels vindt in het atoomtijdperk en in het veralgemeende nihilisme van de "hedendaagse jeugd". Wat hem uiteindelijk op zo vitale wijze verbindt met deze Byzantijnse atmosfeer, is de "warmte", de "vertroosting" die ervan uitgaat. Zo is dit verslag toch erg belangwekkend, als getuigenis van de plaats die de orthodoxie ook in het hart van een gelaïciseerde Griek inneemt, en van de reden waarom dat zo is.

De vertaling is zinnenstrelend. Hokwerda treft precies de juiste toon, om het voorname, urbane register weer te geven waarin Theotokás zich uitdrukt. De enige wanklank is naar mijn mening de passage waar sprake is van "elegantie, fijnzinnigheid, en gratie, (...) die mij toeschienen als 'survivals' van het hofleven uit een andere eeuw". Als 'survivals' in een Nederlandse tekst mij aan iets doen denken is het aan het idiote machogedoe in het Amazonegebied in de jaren '80, maar niet aan het elegante hofleven van eertijds !

Gunnar DE BOEL

Elisávet Moutzán-Martinéngou. *Gekooide dromen. Autobiografie van een Griekse ten tijde van de Verlichting.* Vertaling: Bernadette Wildenburg & Jan Veenstra. Inleiding: Mariëtta Ioannidou. 1992. XIV en 45 blz. ISBN 90 72371 58 5 fl. 29,50

De persoonlijke vrijheidsstrijd van een aristocrate van Zákynthos

Elisávet Moutzán-Martinéngou mag men bestempelen als de eerste Griekse prozaschrijfster en de eerste Griekse feministe. Zij werd op 2 oktober 1801 als aristocrate geboren op Zákynthos, het zuidelijkste van de Ionische eilanden. Het eiland heeft een eigen geschiedenis: na de val van Constantinopel zijn de Ionische eilanden in tegenstelling tot de rest van Griekenland, nooit een deel van het Ottomaanse rijk geworden. In 1484 werd Zákynthos ingelijfd bij het Venetiaans maritiem imperium¹. Tot ca 1870 zou de aristocratie van de Ionische eilanden, ondanks andere overheersingen, tweetalig Grieks en Italiaans blijven. Het was heel normaal dat hun zonen aan Italiaanse universiteiten gingen studeren: zo ook Elisávets vader en broer. In 1797 werd Zákynthos ingelijfd door Napoleon. De democratische Fransen werden door het volk enthousiast ontvangen. Het Libro d'oro², waarin ook de familie Moutzán sinds 1632 opgetekend stond, werd publiekelijk verbrand. De aristocratische kringen verloren hun voorrechten. In 1799 werden de Ionische eilanden echter veroverd door de Russisch-Turkse vloot. In 1800 kregen de eilanden autonomie en vormden de "Ionische Staat" (Επτανήσιος Πολιτεία). De aristocraten kregen hun voorrechten terug. De democraten waren hierover niet tevreden: zij wilden een onafhankelijke, democratische staat volgens de ideeën van de Franse Revolutie. Vanaf 1807 werden de Ionische eilanden opnieuw Frans bezit. In 1815 werd Zákynthos een deel van de "Verenigde staten van de Ionische eilanden", dit wil zeggen een onafhankelijke staat onder rechtstreeks Brits "protectoraat" (Κράτος ανεξάρτητον υπό την άμεσον προστασίαν

¹ Zákynthos werd herdoopt tot Zante.

² In het Libro d'oro (Χρυσή Βίβλος) stonden de namen van de aristocraten opgetekend.

της Ἀγγλίας). Dit was een eufemisme voor nieuwe bezetting en slavernij. Toen in 1821 de Griekse Vrijheidsstrijd uitbrak werd die enthousiast gesteund door de Ionische eilanden. Onder voorwendsel van neutraliteit, voerde het Britse "protectoraat" een waar schrikbewind om dit Grieks nationaal enthousiasme te bestraffen en de kop in te drukken, echter tevergeefs.

Elisávets opportunistische vader, Franciscus Moutzán, koos het kamp van de Britse bezetter zodat hij wetgever en vervolgens gouverneur van het eiland werd³. Als kind van zijn aristocratische stand was hij gekant tegen alle vooruitstrevende ideeën. Elisávét zou hiervan de gevolgen ondervinden.

Haar Autobiografie⁴ doet ons binnentreden in de letterlijke en geestelijke gevangenis waarin de (aristocratische) vrouwen van Zákynthos opgesloten waren. In haar familie bestond nog die barbaarse, onmenselijke gewoonte om meisjes vanaf hun negende jaar af te sluiten van de buitenwereld door hen in huis op te sluiten en elke vorm van geestelijke ontwikkeling te ontzeggen. Onwetendheid is het beste middel om gewillige slaven te hebben. Daar haar vader een belangrijk politicus was, was Elisávét ondanks haar geïsoleerdheid toch niet helemaal afgesloten van de buitenwereld. Uit de discussies en bijeenkomsten thuis kon ze wel hier en daar wat opvangen. Het is opmerkelijk dat de passage over het uitbreken van de Vrijheidsstrijds⁵ bijzonder kort is en slechts even het nationaal gevoel in haar opwekt. Hoe kan het ook anders: ze realiseerde zich maar al te goed dat zij zelf eerst nog moest ontsnappen uit de muren van haar eigen ouderlijk huis alvorens aan vrijheid op nationaal vlak te denken.

Elisávét, haar moeder en zusje was hetzelfde lot van tirannieke, mannelijke onderdrukking beschoren, gepersonifieerd door haar vader, oom en broer. Elisávét was de enige die de moed had om hiertegen in opstand te komen. Bovendien bezat ze als het ware een aangeboren liefde voor de studie en hunkerde ze naar kennis. Door toedoen van haar moeder kreeg ze toch privé-leraren, geestelijken, die haar denkwereld diepgaand zouden beïnvloeden: liefde voor het geloof, maar ook voor de nieuwe progressieve en vrijheidslievende ideeën van de Franse Verlichting. Dit laatste was haar in de eerste plaats bijgebracht door de monnik Theodósios Dimádis, lid van het "Genootschap van Vrienden" (Φιλική Ἐταιρεία), die daardoor logischerwijze in conflict kwam met Elisávets vader.

Haar Autobiografie is een pleidooi voor de rechten van de mens en in het bijzonder voor de (elementairste) rechten van de vrouw. Het is een aanklacht tegen de slavernij en ellendige maatschappelijke positie van de vrouw. Elisávét voerde haar eigen vrijheidsstrijd

³ De koning van Engeland kende hem zelfs een onderscheiding (cavallierato) toe voor zijn diensten.

⁴ Oorspronkelijke titel: Ἐλισάβετ Μουτσάν-Μαρτινέγκου. Αὐτοβιογραφία. Εἰσαγωγή, ἱστορικές σημειώσεις: Κ. Πορφύρη. Ἀθήνα [1956] 1983².

⁵ Hoewel kort is dit één van de meeslependste passages. Het illustreert bovendien goed haar machteloosheid tegenover de barbaarse, anti-vrouwelijke zeden. Wanneer haar leraar Theodósios Dimádis het uitbreken van de Griekse Opstand tegen de Turken komt vertellen "[...]voelde ik mijn hart sneller kloppen, ik verlangde vurig zelf de wapens aan te gorden en de mensen te hulp te snellen die (naar het zich liet aanzien) voor niets anders streden dan voor het geloof en het vaderland, en voor die felbegeerde vrijheid die, mits goed gehanteerd, een volk onsterfelijkheid, roem en geluk pleegt te brengen. Daar verlangde ik vurig naar, maar ik keek naar de muren van het huis die me gevangen hielden, ik keek naar de lange rokken van de slavernij der vrouwen en ik realiseerde me weer dat ik een vrouw was, en bovendien een vrouw van Zákynthos, en ik zuchtte."

die uiteindelijk - hoe kon het ook anders - gedoemd was om verpletterd te worden. Ondanks alle verzet van haar omgeving, wist ze zich door haar natuurlijke aanleg, de hulp van haar leraren, een groot autodidactisch vermogen en een creatieve geest te ontwikkelen tot een intellectuele schrijfster. Kennis betekende voor haar het hoogste goed. Naast haar moedertaal leerde ze Italiaans, Oudgrieks en Frans. Vanaf haar zestiende jaar begon ze naast vertalingen ook eigen werken te schrijven in het Grieks en het Italiaans. Het werd een waaier van genres: fabels, toneelstukken, nouvelles, verzen, essays etc. Haar wens dat haar werk ooit uitgegeven zou worden, is niet in vervulling kunnen gaan. Haar manuscripten - ongeveer dertig teksten - die zich in het archief van de Zakynthische geleerde Dínos Konómos bevonden, zijn in 1953 in een brand verloren gegaan. Slechts haar Autobiografie, gedeeltelijk gecensureerd door haar zoon⁶, is ons overgeleverd⁷.

Uit haar eigen, oprechte levensbeschrijving kunnen we opmaken dat studeren en schrijven voor haar "leven" betekende. Ze hoopte daardoor eer en roem te verwerven en zich uit de dodende anonimiteit en vergetelheid te werken. Ze wilde zich op die manier ook nuttig maken voor de maatschappij, vandaar dat veel van haar geschriften over morele kwesties handelen. Daarnaast was schrijven ook een vluchtiging uit de drukkende en bekrompen werkelijkheid die geen acht op haar sloeg: ze schiep haar eigen, ideale, fantastische wereld.

Toen het meisje vrouw werd, raakte ze in een psychologische crisis. Elisávet die een liefdeshuwelijk verlangde dat haar een vriend voor het leven zou verzekeren, zag het liefdeloze en ongelukkige leven van haar moeder en besepte dat een huwelijk uit liefde voor een meisje van haar stand bijna onmogelijk was. De enige oplossing zag ze in het kloosterleven: daar zou ze zich in alle rust en vrijheid kunnen overgeven aan haar liefde voor de studie. Dit meermaals herhaalde verzoek werd door haar vader en oom echter woedend afgewezen. Ook haar volgende voorstel om zich terug te trekken op één van de landgoederen werd negatief onthaald. Aangezien ongehuwd blijven levenslange opsluiting zou betekenen, ondernam de radeloze Elisávet op zesentwintigjarige leeftijd een dramatische vluchtiging die al spoedig mislukte. Het enige wat ze nu nog kon doen om te ontkomen aan een langzame dood, was instemmen met een huwelijk. Na maandenlange onderhandelingen over de bruidschat, trad ze in het huwelijk met Nikólaos Martinéngos zonder hem ooit tevoren gezien te hebben. Op 26 juni 1831 sloot ze haar Autobiografie af. Op 9 november 1832, d.i. zeventien maanden na het huwelijk en zestien dagen na de geboorte van haar zoon, werd het dramatische leven van deze vrouw op eenendertigjarige leeftijd afgebroken.

In de Nieuwgriekse literatuurgeschiedenis speelt ze ook op taalkundig vlak een belangrijke rol. Haar land- en tijdgenoot Dionysios Solomós wordt beschouwd als de pionier van de *dimotikí*, maar ook Elisavet schreef in de *dimotikí*, wel beïnvloed door de christelijke fraseologie. Haar taal verschaft geen bijzondere moeilijkheden.

Deze Autobiografie is typisch vrouwelijk. We ontmoeten een gevoelige, zachte vrouw die

⁶ In 1881 besloot Elisávets zoon, de dichter Elisavétios Martinéngos, de Autobiografie van zijn moeder uit te geven, maar wel in verminkte versie. Passages over bepaalde familie-aangelegenheden werden weggelaten.

⁷ In 1954 had Kóstas Porfyris een tweede editie van de Autobiografie klaar. Hij vond er echter geen uitgever voor en heeft het dan maar op eigen kosten gepubliceerd om deze vrouw uit de vergeetheid te halen.

haar gevoelens en diepste zieleroerselen prijsgeeft, haar sympathieën en antipathieën. Haar stemming varieert van het diepste ongeluk tot de grootste vreugde, soms om heel kleine dingen. Niet zozeer het "publieke" als wel het persoonlijke is van belang. Iets uit de buiten-huis-wereld verhaalt ze maar als het haar diep getroffen heeft. Haar Autobiografie ademt een sfeer van grote spontaneïteit uit zodat het vaak meeslepend wordt. Men lijdt mee wat Elisávet geleden heeft: een eenzame strijd tegen een egoïstische, ongevoelige, vrijheidsberovende mannelijke tirannie!

Angélique HOENRAET

Dimitra Sideri. *Vaderlanden. Verhaal van een Griekse in Nederland.* Vertaling: Jan Veenstra. 1992. VIII en 199 blz.
ISBN 90 72371 49 6 *fl. 40,50*

Dit boek is de vertaling van een Grieks handschrift, dat pas later in hetzelfde jaar te Athene verscheen onder de titel "Πατρίδες". Het is het verslag van een Griekse vrouw, die in 1955 samen met haar man om economische en ook politieke redenen (het echtpaar was en is nog steeds communistisch) emigreerde, en daarbij op vrij toevallige wijze in Nederland terechtkwam. Het is het verslag van hun strijd in Griekenland, van de opeenvolgende nederlagen en van de ongebroken weerstand, maar ook van de moeizame aanpassing aan de Nederlandse samenleving, van het wel en wee van de Griekse kolonie in Nederland, van het wedervaren van de tweede generatie, van het heimwee naar Griekenland, maar ook van de kloof die geleidelijk aan groeit met Griekenland waar de tijd ondertussen ook niet stil staat.

De auteur neemt geen blad voor de mond: de zaken worden gezegd zoals ze die zelf beleefd heeft, hoe pijnlijk ze ook mogen geweest zijn of nog zijn. Deze eerlijkheid maakt van dit boek een getuigenis van kapitaal belang, niet alleen over Griekenland en de emigratie, maar ook over de samenleving van het land van bestemming.

Het boek wemelt van rauwe details, zowel over Griekenland als over Nederland, maar dan wel op chiastisch verschillende wijze. De levensomstandigheden in Griekenland zijn dikwijls abominabel, maar er is de menselijke warmte, de nabijheid van de medemens, die de auteur steeds weer doet hunkeren naar haar eigenlijke "vaderland"; in Nederland zijn de levensomstandigheden optimaal gegarandeerd, maar er is de kille afstand tussen de mensen (de moeder die haar eigen brood meenam wanneer ze een dag naar haar dochter ging...). We maken dan ook van nabij het drama mee van deze Griekse moeder, die haar eigen kinderen door hun Nederlandse opvoeding van haar ziet vervreemden, en moet horen dat ze "afstand" willen bewaren tot hun ouders...

De auteur kent perfect de achterkant van het leven van de Griekse kolonie in Nederland, waarvan ze sinds vele jaren een spilfiguur is. Ze vertelt verhalen die door merg en been gaan, van familiale uitbuiting in de Griekse restaurants, van een zieke Griekse arbeider die voor een komediant wordt gehouden en arbeidsgeschikt wordt verklaard kort voor hij van kanker sterft, van de dood van een met een Nederlandse getrouwde Griek, waarbij zijn vrouw en kinderen gewoon naar de televisie blijven kijken en de schoonmoeder verbieden te huilen.

Maar ze vertelt ook van de inspanningen die geleverd worden om de Griekse gemeenschap te organiseren, de dansgroep, de bibliotheek, de vrouwengroep; de constructieve samen-

werking met de Nederlandse autoriteiten, en met de immigrantenorganisaties van de andere nationaliteiten.

Een hoogtepunt uit het publieke leven van de auteur is de strijd die gedurende zeven jaar geleverd wordt, vanuit Nederland, tegen het kolonelsregime. Het verzet in Griekenland wordt met alle mogelijke middelen gesteund. Heel wat vooraanstaande ballingen, waarvan Mikis Theodorakis zeker niet de minste is, komen ook langs bij de auteur, in Nederland.

Toch probeert de auteur niet de sectaire geest te verhelen van sommige van haar medestanders, zoals de leider van haar KKE-afdeling, die haar huilend thuis aantreft wanneer ze net de dood vernomen heeft van een dierbare vriend, een Antwerpse trotskist: "Kom nou, om een trotskist hoef je je toch niet zo druk te maken?" Zelf heeft ze er blijkbaar nog altijd moeite mee dat na augustus 1968 de Tsjechen en Slovaken de aandacht van de Nederlandse autoriteiten accapareerden.

Evenmin doet de auteur moeite om de ontgoocheling m.b.t. Griekenland te verdoezelen, die alsmat sterker wordt. Er zijn eerst de conflicten binnen de Griekse gemeenschap in Nederland, en de ervaringen met de profiteurs en de opportunisten, ook temidden van de Nederlandse Grieken, die de zijde van de kolonels kiezen. Maar later, wanneer de politieke toestand het weer toelaat, op vakantie in Griekenland, constateert ze dat haar land zelf aan het veranderen is, dat ook de Grieken met niets anders meer bezig zijn dan met geld verdienen, en buitenlanders (waartoe ook zij nu gerekend werd!) afzetten. Bovendien kan Griekenland, met zijn onmogelijke administratie en zijn precaire gezondheidsvoorzieningen, de vergelijking niet aan met de ontwikkelde Westeuropese landen. Geleidelijk groeit het besef, dat Griekenland, althans het reële, huidige, niet meer helemaal haar vaderland is, maar ook dat Nederland dat nooit helemaal kan worden. Zo loopt het boek uit op de vraag, wat nu eigenlijk "het vaderland" is.

Zoals al gezegd behandelt dit boek een reeks fundamentele problemen in het hart van de moderne samenleving. De "gastarbeiderproblematiek" wordt in het ruimere kader geplaatst van de schok tussen culturen, die elk hun voor- en nadelen hebben, en van het individu dat tussen twee stoelen terecht komt. Heel wat stof voor reflexie en discussie, waarvoor de aanzet wordt gegeven in het duidende "Nawoord" van H. Hokwerda.

De vertaling, van de hand van Jan Veenstra (voor de eerste twee hoofdstukken in samenwerking met Marie-José Schunk), is ronduit schitterend. Op geen enkel ogenblik heb je het gevoel dat deze tekst eigenlijk in een andere taal is opgesteld. Het bij de spreektaal aanleunende, tamelijk idiomatische origineel is in een volstrekt vergelijkbaar Nederlands omgezet. Alleen de in het Noorden nog frequentere neiging dan hier om expressieve woorden te banaliseren ("ontzettend!"), viel me op, en wel precies bij het woord "schitterend". Er kan niet van een huis, een dorp of de zee gezegd worden dat ze ωραίο/α (pp. 56, 83, 146, 147, 188 van de Nederlandse tekst) of όμορφο (p. 117) zijn, of er staat "schitterend" in de vertaling. Maar als er dan sprake is van een "πανεόμορφο κήπο" wordt dat eveneens weergegeven met "schitterend" (p. 38). Hier lijkt me toch een gradatie verloren te gaan. Zo lijkt me ook "het einde" (p. 173) te sterk voor "το κάτω άλλο". Maar dat zijn natuurlijk kleinigheden die verzinken in de zee van schitterende equivalenties die de vertaler(s) gevonden heeft/hebben.

Gunnar DE BOEL

STUDIES

W.J. Aerts. *Eros in Byzantium*. 1990. 20 blz.
ISBN 90 72371 20 4

Deze tekst is de van noten voorziene rede, uitgesproken ter gelegenheid van het aftreden van de auteur als gewoon hoogleraar in de Middel- en Nieuwgriekse Taal- en Letterkunde te Groningen. Hij is het lezen overwaard, alleen al om de spitante inleiding en de daarin verwerkte vertaling van een Anacreonteum (Je wordt, zeggen de vrouwtjes, / Anakreon, maar oudjes! / Neem 'n spiegel, en beschouw j' es: / het meeste haar verdween al, / je kop wordt een biljartbal!, enz.).

Ook de behandeling van het (wetenschappelijke) onderwerp zelf is overvloedig geïllustreerd met fraaie vertalingen in verzen (metrisch of rijmend). Aerts behandelt terloops de "reële eros" in Byzantium, en gaat dan over naar de literaire eros. Een kort overzicht van het beeld van Eros in de klassieke en postklassieke Oudheid dient als achtergrond voor een onderzoek naar de voorstelling in de Byzantijnse literatuur, en dan vooral de roman. Daaruit blijkt dat Eros in Byzantium steeds tyranniek, en zelfs bijna kwaadaardig, is voorgesteld. *Eros in Byzantium* combineert op exemplarische wijze wetenschappelijke nauwgezetheid met onderhoudende toegankelijkheid.

In een *coda* pleit de auteur voor méér "eros in Byzantium", als "zin in, zin voor Byzantium", en ruimer voor "het behoud en de uitbouw van de culturele waarden" aan de universiteiten, die meer armslag zouden moeten krijgen "voor het verwerven van reflexie en verdieping". Achtergrond van de *coda* vormde de Haagse onderwijspolitiek, die de opleidingsduur van doctorandi/-dae (in België: licentiaten) verminderde tot... 4 jaar.

Kristoffel DEMOEN

Daniël Koster. *Naar 't heerlijk Griekenland, Verbeelding! voer mij heen. Reizen naar Griekenland 1488-1843*. 1993. 157 blz.
ISBN 90 72371 77 1 fl. 45

Dit boek vervult de rol van catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling, die van 16 september tot 29 oktober 1993 te zien was in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Deze tentoonstelling, met als thema de herontdekking van Griekenland tijdens de Turkse overheersing, was opgebouwd rond het rijke materiaal (handschriften, reisverslagen, land- en zeekaarten) m.b.t. dit thema in het bezit van deze bibliotheek.

Het boek bestaat uit ongeveer 90 blz. tekst, een twintigtal bladzijden platen in veelkleurendruk, de catalogus van de tentoonstelling, een drietal bladzijden "geraadpleegde literatuur", een index en een Περίληψη in het Grieks. De tekst is chronologisch opgebouwd: in dertien hoofdstukken wordt in vogelvlucht een historisch overzicht gegeven van de opeenvolgende periodes van de geschiedenis van "Griekenland" (zoals dat voorafgaandelijk geografisch afgebakend wordt), vanaf de late middeleeuwen tot de periode onmiddellijk na de onafhankelijkheid.

Daarbij gaat de meeste aandacht naar gegevens die van belang zijn voor de perceptie van Griekenland in West-Europa. Er wordt uitvoerig ingegaan op de communis opinio dat de Grieken een gedegenereerd volk waren, en op de overtuiging van de Westeuropese

reizigers dat zijzelf de ware erfgenamen van de antieke Grieken waren. Daarbij aansluitend wordt de motivatie besproken van de West-Europeanen die naar Griekenland reisden, en wordt een uitvoerige greep gedaan (met als selectie criterium de aanwezigheid in de Amsterdamse bibliotheek) uit het rijke aanbod van reizigers die een verslag van hun reis nagelaten hebben.

Dit overzicht is, voor zover ik weet, het eerste dat reizigers van de verschillende periodes, maar ook van de verschillende nationaliteiten, inclusief de Nederlandse (in de ruime zin van het woord) behandelt, en om die reden is het ook welgekomen. Van elk verslag wordt bondig de inhoud besproken, de sterke en de zwakke punten, de aspecten die de belangstelling van de reiziger wekten, de punten waarop hij invloed heeft uitgeoefend op latere reizigers, of, omgekeerd, de punten waarop voorgangers gewoon nagepraat worden.

Het meeslepende karakter van het verhaal geeft de lezer zin om zelf deze reisverslagen ter hand te nemen. Hierbij valt echter op te merken dat het vaak niet zo gemakkelijk is om de bibliografische referenties terug te vinden, omdat die deels verscholen zitten in de catalogus, en de lopende tekst geen verwijzing bevat naar de catalogusnummers; enkel waar bij de tekst een illustratie hoort bij het reisverslag in kwestie kan het catalogusnummer wel achterhaald worden. Het is me niet duidelijk waarom een aantal referenties van geciteerde werken wel, maar vele andere niet opgenomen worden in de lijst van "Geraadpleegde literatuur".

De tekst is geïllustreerd met mooie prenten en plattegronden in zwart-wit; achteraan zijn een aantal interessante landkaarten, zichten van landschappen en sites, en afbeeldingen van personages in de voor hun stand typische klederdracht opgenomen in mooie kleurendruk.

Het boek is zeer verzorgd uitgegeven, en is gesteld in een vlot leesbare taal. Toch moet me van het hart dat ik het "effectueren" van plannen (p. 1) het "continueren" van een werk (p. 60) of het "retourneren" van oudheden (p. 75) lelijk, pedant-ambtelijk Nederlands vind. Tegen het Grieks staan er enkele fouten in het boek: zo is er sprake van "xanthos genos", als Grieks origineel van "een blond ras" (p. 30; wel juist op p. 70), en blijkt Rhigas Ferraios afkomstig te zijn "uit het Thessalische Veletinli" (p. 71), wat natuurlijk Velestino (de volkse naam van Φερραί) moet zijn, met het (oorspronkelijk Turkse) suffix -λης dat o.a. herkomst uitdrukt. Nog verbazender is "De Zweed oriëntalist Björnsthäl" (p. 38), waar het Nederlands geweld wordt aangedaan in een constructie die letterlijk uit het Grieks vertaald lijkt.

Samenvattend kan ik de lectuur van dit boek alleen maar aanbevelen. De lezer maakt, een beetje op de wijze van de zeventiende eeuwse Amsterdamse "leunstoelreizigers", een boeiende en aangename reis door het exotische continent dat het Ottomaanse Griekenland nog zoveel meer voor de hedendaagse lezer is dan het al voor de eigentijdse was.

Gunnar DE BOEL

Voor de studie van **Hero Hokwerda** over Dimítris Chatzís (1991. X en 515 blz. ISBN 90 72371 39 9, fl. 50,50) verwijzen we naar zijn artikel in dit nummer, pp.85-99.

ANDERE BOEKEN

Patrick LATEUR (ed.), *Muze, zeg me...* Bloemlezing Griekse literatuur. Leuven, Davidsfonds/Clauwaert, 1993.

ISBN 90 6306 281 8 980 BEF excl. BTW

Smaakvol uitgegeven, wil deze bloemlezing onmiskenbaar inspelen op de nostalgie van de lezer(es): nostalgie naar de Griekse oudheid, maar vooral nostalgie naar de eigen schooltijd. Zoals de uitgever het schrijft, in zijn inleiding (p. 11): "*Deze bloemlezing wil tegemoet komen aan de wensen van wie nog eens een bladzijde uit Socrates' Apologie of een vers van Sappho wil lezen*". Vandaar de klemtoon op teksten "*die vroeger en nu aan bod kwamen en komen in de klaslektuur van Griekse auteurs*". De oudheid als jeugdsentiment, dus. Het boek beantwoordt perfect aan deze intentie, zowel naar vorm als naar inhoud, en het lijdt geen twijfel dat het de boekenkast van menige Vlaamse huiskamer zal sieren.

De bloemlezing is opgebouwd uit twee delen: een deel poëzie, zelf onderverdeeld in epos, lyriek, drama en epigram/fabel, en een deel proza, onderverdeeld in geschiedschrijving, welsprekendheid, filosofie en satire/roman. Dhr. Lateur heeft zich bij de keuze van de vertalingen laten leiden, zo schrijft hij, "*door het literaire karakter van sommige vertalingen, de betrouwbaarheid en de leesbaarheid*" (p. 12). In onderscheid met de (veel rijkere) *Spiegel van de Griekse poëzie, van de oudheid tot heden*, uitgegeven door Hans Warren en Mario Molegraaf (1988), worden genres, auteurs en geselecteerde fragmenten hier gepresenteerd m.b.v. goed geschreven, beknopte inleidingen en samenvattingen. De bloemlezing kan als zodanig ook fungeren als een (natuurlijk elementaire) geïllustreerde literatuurgeschiedenis. Zeven registers en een landkaartje van de Griekse wereld vervolledigen deze geslaagde presentatie.

Kritiek leveren op een bloemlezing omwille van de selectie is tegelijk gemakkelijk én zinloos. Het spreekt vanzelf, immers, dat de bloemlezer zich heeft laten leiden door zijn persoonlijke voorkeur, en *de gustibus...* Dhr. Lateur verantwoordt zijn keuze bovendien "*door de vooraanstaande plaats van sommige teksten in de canon*" (p. 12). Maar bovenal is, zoals gezegd, de klaspraktijk richtinggevend geweest. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat overzicht en selectie overwegend tot de archaïsche en klassieke periodes beperkt blijven. Toch wordt ons een (kleine) keuze van epigrammen uit de *Anthologia Palatina* geboden, en, in het proza, enkele stukjes Loukianos en twee fragmenten uit *Daphnis en Chloë*.

Een ander onderscheid met Warren en Molegraaf, inderdaad, is zoals gezegd de opname van prozafragmenten. Ook deze beslissing werd uiteraard gedikteerd door het wat sentimentele opzet van de bloemlezer: de lezer(es) nog eens met wat weemoed aan zijn/haar schooltijd helpen terugdenken. De inhoudelijke zinvolheid ervan, evenwel, lijkt in het geval van proza problematischer. Al was het maar omdat de fragmentenkeuze (en soms gaat het om enkele regels: bv. voor Isokrates, een 40-tal kleine regels; voor het *Corpus Hippocraticum*: de "Eed") hier al te arbitrair en dus ook, onvermijdelijk, het resultaat lijkt van ideologische overwegingen. Zo worden ons bv. voor Aristoteles vier stukjes geboden: een uit Boek Lambda, van de *Metaphysica*, waarin het gaat over Aristoteles' "gods-begrip", een tweede uit het *De anima*, over het zgn. actieve intellect, en twee uit de *Ni-*

komachische Ethiek (de kritiek op Platoon en Aristoteles' visie op het "goede voor de mens", in bk I)... Wat moet de lezer(es) daarmee? De ideologie komt vooral om de hoek kijken bij "Hippocrates" (pp. 229-230). Geïntroduceerd met de inleiding "Filosofie en Wetenschap", lijkt het op het eerste gezicht een gelukkig idee om ook het (pre-aristotelisch) wetenschappelijk proza en denken aan bod te laten komen. Het *Corpus Hippocraticum*, dat weliswaar zowel in tijd als in ruimte een bonte verzameling biedt van teksten van verschillende origine, biedt toch ook enkele klassiekers die met vrij grote zekerheid aan de grote Hippokrates of zijn school mogen worden toegeschreven. De beroemde bespreking bv. van de oorsprong van de epilepsie, in het *Over de heilige ziekte*, zou zeker niet misstaan. Maar wat biedt ons dhr. Lateur? De zgn. *Hippokratische Eed*, en daarmee moeten we het stellen. D.w.z. een tekst waarvan het "Hippokratisch" karakter méér dan twijfelachtig is en die onmogelijk als representatief kan worden beschouwd voor de Hippokratische geneeskunde en haar ethische grondslagen, in de 5e en 4e eeuw⁸. De (ideologische) "aap", evenwel, komt uit de mouw, wanneer we de "thematische index" ("Register I") doornemen en daar, onder "dood", o.m. vinden: "abortus: Hippocratische eed", en, wat verder, "euthanasie: Hippocratische eed". En dat terwijl het verbod, in de *Eed*, van euthanasie en vruchtafdrijving (net zoals dat van chirurgie) wel dégelijk een "curiosum" is, in het geheel van de medische geschriften en praktijk in de klassieke oudheid⁹. Anders gezegd, de praktijk van het manipuleren van antieke literatuur, ter propagering van de eigen, christelijke normen, is nog altijd niet helemaal verleerd. Maar ook dat behoort allicht tot het "nostalgisch" opzet van de bundel?

In zijn inleiding spreekt de uitgever ook de verwachting uit dat zijn publikatie een "helpende hand (zal) bieden aan hen die de wortelgrond (sic) van onze Europese beschaving willen verkennen" (p. 11). Dat dit laatste in vernieuwende, kritische zin zou bedoeld zijn, lijkt, mede na het bovenstaande, twijfelachtig. Nostalgie voor het verleden moge dan al haar charmes hebben, ze is een slechte raadgeefster voor wie de uitdagingen van de toekomst wil confronteren. M.a.w. hoe aantrekkelijk en verdienstelijk ook, de bundel zal de crisis van de klassieke studies in deze slotjaren van de 20ste eeuw niet dadelijk helpen bezweren. Daarvoor is hij te traditioneel opgezet, zowel in zijn keuze als in zijn presentatie.

Een revelerend, zij het sekundair en formeel aspekt daarvan betreft de schrijfwijze van de Griekse eigennamen. Dhr. Lateur opteert voor de traditionele, verlatijnste vorm, op basis van de "normerende" lijst in Van Dale. Dat is natuurlijk zijn goed recht, waar het zijn eigen teksten betreft. Maar wat mij bijzonder betwistbaar lijkt, zeker waar het gaat om poëtische teksten, is de systematische aanpassing die hij heeft doorgevoerd in de door hem geleende vertalingen. Zelfs al gebeurde dat dan "met toelating van vertalers en/of uitgevers" (p. 12), dit soort van schoolmeesterachtige ingreep miskent de artistieke, vormen- en klankpretenties die ook (goede) vertaalde poëzie bezit (zie bv. Paul Claes' vertaling

⁸ Zie vooral L. Edelstein, *The Hippocratic Oath*, in: *Supplements to the Bulletin of the History of Medicine*, 1 (1943).

⁹ Nog in de 2e eeuw van onze tijdrekening vindt men bij artsen als Soranos en Galenos een bespreking van de diverse abortieermiddelen; reserves daaromtrent gelden het medisch riskante karakter van de ingreep, niet de ethische problematiek van het "ongeboren leven". Voor een goed overzicht i.v.m. de *Eed*, zie E. Vermeersch, *De Eed van Hippokrates en de Medische Ethiek*, in: *Mededelingenblad van de Kon. Geneeskundige Kring van Antwerpen* (1971).

van Sappho's fragment C 44 (p. 85): *Idaios* wordt er "geuniformiseerd" in *Idaeus*, *Hektor* in *Hector*, *Plakia* in *Placia* (spreek uit: *Plasia*), *Paiaan* in *Paeaan*... Waarom niet de geleende teksten, resp. hun auteurs, gerespekteerd in hun schrijfwijze? Uit schrik voor diversiteit? In onze post-modernistische tijd zou dat toch geen probleem mogen vormen. Eén van de argumenten die door verdedigers van de verlatijnste schrijfwijze steeds weer wordt aangebracht, luidt dat ze "konsekwenter" zou zijn (vandaar *Lesbus*, bv., daar waar iedereen toch van *Lesbos* spreekt; maar wat dan met *Ceos*?). Het is dan ook "grappig" vast te stellen dat dhr. Lateur wel eens in de zelf gegraven valkuil durft te vallen. Bv. wanneer het in de tekst (van Hesiodos) gaat over Hermes, "Ἄργεῖ φόντις", drukt dhr. Lateur: "*Argos' moorder*" (bv. p. 58). En wat lezen we in de "*normerende lijst*" van Van Dale? "*Argos: bij Homerus stad en landschap...*"; en daaronder: "*Argus: de reus...*"! Merken we tenslotte nog op dat, uitzonderlijk, afgedrukte vertalingen spijtige fouten bevatten: bv. p. 24, 3e regel in 2e citaat: "*Agamemnon, die zijn dochter vrijliet...*" (allicht: "*niet*"); p. 25, 6e regel in 3e paragraaf: "*zij dreven hun [i.pl.v.: mijn] rundvee niet weg...*"; p. 58 wordt, in de laatste paragraaf, tweemaal uit Kassies' vertaling het foutieve "*de deksel*" overgenomen (dit soort van "respekt" voor het origineel lijkt dan weer ongepast).

Herman DE LEY

Nikos KAVVADÍAS, *Hondewacht*. Uit het Grieks vertaald en van een nawoord voorzien door Hero Hokwerda. Amsterdam, Meulenhoff, 1993.
ISBN 90 290 4174 9 fl. 39,50; 790 BEF

Nikos Kavvadías (1910-1975) begon op negentienjarige leeftijd te varen, eerst als matroos, daarna als marconist. In 1933 publiceerde hij een eerste dichtbundel, *Maraboe*, die een groot succes kende - ook bij zeelui, want het leven op zee was een van de belangrijkste thema's. In 1947 verscheen een tweede bundel, *Mist*, en, postuum uitgegeven in 1975, maar nog door de dichter zelf voorbereid, *Kop in de Wind* (voor de landdrotten: "kop" betekent hier "achtersteven"). Van Kavvadías' poëzie heeft Hero Hokwerda in 1988 een tweetalige bloemlezing gepubliceerd (*Nikos Kavvadías, Maraboe en andere gedichten*, Amsterdam, Het Griekse Eiland). Volgens het naschrift heeft Kavvadías *Hondewacht* (Βάρδια) geschreven tussen 15-8-1951 en 21-12-1952 aan boord van de *Cyrenia* en de *Corinthia*; het boek verscheen in 1954.

De eigenlijke "intrige" van deze roman is mager: aan boord van de *Pythéas*, een schip dat betere dagen gekend heeft en nu richting China vaart waar de communistische revolutie is uitgebroken, stelt lichtmatroos Diamandis vast dat hij tijdens het laatste passagieren syfilis heeft opgelopen. Zijn angsten, de bijna vaderlijke opvang door de marconist Nikos (geen toevallige naam, uiteraard) en tenslotte na aankomst het verlossende bezoek aan een Chinese arts midden in de chaos van de oorlog vormen zo men wil de verhaallijn. De intrige is echter van secundair belang: in de drie delen die de roman telt komt ze in het eerste geregeld aan bod; in het tweede verdwijnt ze helemaal op de achtergrond om dan pas in het derde deel weer op de voorgrond te komen. Veel belangrijker echter zijn de verhalen die in de loop van het boek verteld worden en waarvan de meeste in de mond gelegd worden van de marconist. In het eerste deel vormen zes hondewachten (de wacht

van 12 uur 's nachts tot 4 uur) het kader waarin Nikos vertelt of luistert naar de verhalen van anderen. Het zijn realistische verhalen die meestal over vrouwen gaan en niet zelden een in het zeeliedenmilieu vanzelfsprekende macho-toon hebben: het gaat over hoeren en hoerenmadames, zeemansvrouwen die hun man bedriegen; soms wordt er ook iets vertederends verteld over een moeder. In het tweede deel heeft Kavvadiás het kader van de hondewachten volledig laten vallen: een belangrijk procédé is nu een soort van "monologue intérieur" (die soms een "dialogue intérieur" wordt): de marconist (want hij komt hier praktisch als enige aan het woord) wordt overvallen door herinneringen aan allerlei bizarre, meestal pijnlijke episoden uit zijn verleden (smokkel, een onvrijwillige (?) moord enz.), die hem tot sombere overpeinzingen brengen. Met al die flarden begint de lezer zich een beeld te vormen van het verleden en de complexe persoonlijkheid van Nikos. Door het gekozen verhaalstandpunt is de verteltrant veel chaotischer dan in het eerste deel: op meesterlijke manier worden hier realistische beschrijvingen en dialogen afgewisseld met visioenen en waanbeelden. Het derde deel is een geslaagde combinatie van de verhaaltechnieken van de twee vorige: de beschrijving van de aankomst van het schip in Shantou en andere evenementen is uitgesproken realistisch, maar de herinneringen-molen in Nikos' kop maalt door. Met het overhaaste vertrek van de Pythèas eindigt het boek - je zou ook kunnen zeggen "breekt het boek af": voor de chaos in Nikos' hoofd kan er immers geen afronding zijn.

Het zou eenzijdig zijn te stellen dat Nikos echt het "hoofdpersonage" is van *Hondewacht*: het boek is evenzeer, zo niet meer een ode aan het (Griekse) zeemansleven: het leven aan boord met zijn dagelijkse flauwe grapjes en plagerijen, de solidariteit tussen de zeelui in het algemeen en tussen die van Kefalloniá (waar de auteur een deel van zijn jeugd gewoond heeft) in het bijzonder, de exotische maar ook dreigende sfeer in de havens en hoeren-buurtten worden op weergaloze wijze opgeroepen, soms maar met een paar toetsen: Kavvadiás is de meester van het bizarre maar uitermate suggestieve detail. Het boek is knap vertaald door Hero Hokwerda, die liefdevol een paar fouten van Kavvadiás tegen het Frans verbeterd heeft (één daarvan was de *long* (sic) *rue des Images* in Antwerpen, waarin diegenen die de Sinjorenstad kennen de Lange Beeldekensstraat zullen herkend hebben).

Daniel KNECHT